

İLMİ ARAŞTIRMALAR

DİL VE EDEBİYAT
İNCELEMELERİ

GÖKKUBBE

İlmî Araştırmalar Bahar / 2006

İstanbul

ISSN 1304-9828

İmtiyaz Sahibi: Bilimevi Basın Yayın Ltd. Şti. adına Tayfun Ergin

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Tayfun Ergin

Yayın Koordinatörü: Nazlı Şenkal Ataş

Yayın Kurulu

Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç – Prof. Dr. Hayati Develi
Doç. Dr. Musa Duman – Doç. Dr. Fatih Andı – Doç. Dr. Fikret Turan

Hakemler Kurulu

Prof. Dr. Mustafa Argunşah (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Hayati Develi (İstanbul Kültür Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhammed Nur Doğan (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan Korkmaz (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Cemal Kurnaz (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman F. Sertkaya (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdullah Uçman (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmail Ünver (Doğu Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal Yavuz (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih Andı (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Azmi Bilgin (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Nurettin Demir (Başkent Üniversitesi)
Doç. Dr. Musa Duman (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Ceval Kaya (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Fikret Turan (Haliç Üniversitesi)

İngilizce Metin Kontrolü: Dr. Zekeriya Başkal

İrtibat Adresi

Nazlı Şenkal Ataş

F. K. Gökay Cad. Okul Sok. Altunizade Sitesi F Blok No: 11 D: 9 Üsküdar / İstanbul
Telefon: 0216 327 65 61 – Faks: 0216 327 65 81
E-posta: ilmiarastirmalar@gokkubbe.com.tr

Baskı-Cilt

Bilge Matbaacılık, Topkapı / İstanbul

İÇİNDEKİLER

MAKALELER

Fatih ANDI	Ahmet Midhat Efendinin Romanlarında Beykoz	7-14
Şahmurat ARIK	Ahmet Midhat Efendinin Romanlarında Roman Sanatı Üzerine Düşünceler	15-36
Birsel Oruç ASLAN	Tepegöz ve Köroğlu Destanlarının Gagauz Varyantlarında Görülen Slav ve Rumence Kökenli Kelimeler	37-44
Cahit BAŞDAŞ	Türkçe Organ Adlarında Kelime Sonu -k Ünsüzü ve Çokluk	45-57
Müzeyyen BUTTANRI	“Hürriyet” ve “Hürriyet Kurbanları” Eserleriyle İhsan Adlî Bey	59-86
Kemal EROL	Talip Apaydın’ın Roman ve Öykülerinde Kadın ve Sorunları	87-120
Hasan Ali ESİR	Geleneksel Türk Mutfağı ve Lâmiî Çelebi’nin <i>Ferhâd ile Şîrîn</i> Mesnevîsinde Bahsettiği Yiyecek ve İçecekler	121-134
Mevlüt GÜLTEKİN	Asiyabad Özbek Ağzıyla Birkaç Nasrettin Hoca Fıkrası	135-152
Abid Nazar MAHDUM	<i>Mu’înü’l-Mürîd</i> Yazmasının Metin Dışı Türkçe, Arapça ve Farsça Kayıtları Üzerine	153-165
Gülsel SEV	Dede Korkut Hikâyelerinde Unvan Grupları	167-182

***Mu‘înü’l-Mürîd* Yazmasının Metin Dışı Türkçe, Arapça ve Farsça Kayıtları Üzerine**

Abid Nazar Mahdum*

***Mu‘înü’l-Mürîd* Yazmasının Metin Dışı Türkçe, Arapça ve Farsça Kayıtları Üzerine**

Mu‘înü’l-mürîd, Türkmenlere dini bilgileri öğretmek için 14. yüzyılda yazıldığı belirtilen bir manzum Türkçe ilmihaldir. Bu eserde birtakım düzeltme veya nüsha farkları şeklinde değerlendirilebilecek yazılar bulunmaktadır. Bunlardan bazıları beyitlerden oluşmaktadır. Ayrıca kitabın baş ve son kısmında Arapça , Farsça şiir ve nesir parçaları yer almaktadır. Makalede bu kayıtlar üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mu‘înü’l-mürîd, Türkmen, Horezm, haşiye, fıkıh.

Turkish, Arabic and Persian Margin Notes of *Mu‘înü’l-Mürîd* Manuscript

Mu‘înü’l-mürîd is a 14th century religious commentary written in Turkish aiming to teach Islam to Turkomans. In the margins of the manuscript there are notes that maybe interpreted as corrections or diversions from the original copy. At the beginning and at the end of the manuscript there are also poetic and prosaic passages written in Arabic and Persian. In this article, I discussed the features of the notes in the margins.

Key Words: Mu‘înü’l-mürîd, Turkoman, Hwarezm, marginal notes, fiqh.

* Dr., İ.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Araştırma Görevlisi.

Mu'înü'l-mürîd, Bursa'da Orhan Gazi Kitaplığı 1605 numarada kayıtlı bir *Mecmû'atü'r-resâil*'in 177-202 sayfeleri arasında yer alan sonuncu (on sekizinci) eserdir. Eser 26 varaktan (51 sahife) ibarettir.

Mu'înü'l-mürîd metninde "İslâm" şeklinde yazılan müellif adı, Ebûlgâzî Bahadır Han'ın *Şecere-i Terâkime*'sinde "Şeyh Şeref" şeklinde geçmektedir.¹ Metnin Yazı ölçüsü 128 x 98, sayfa ölçüsü ise 17,5-128'dir. Her sahifede genellikle on yedi satır bulunmaktadır.. Aruzun Şehnâme vezni diye bilinen mütekârib bahrinin *fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûl* kalıbıyla yazılan metin, 407 dörtlükten oluşmuştur. *Mu'înü'l-mürîd*, ilk bölümü başlıksız olmak üzere toplam 15 bâbdan oluşmaktadır. Dört yüz yedinci dörtlükte eserin 713 yılının Ramazan ayı içerisinde yazılıp tamamlandığı kaydı vardır. Hicrî 713 yılının Ramazan ayı, miladî 1313 Kanunievvel ayına tekâbül etmektedir.

Mu'înü'l-mürîd üzerinde ilk incelemeyi yapanlar Fuad Köprülü ile Zeki Velidi Togan olmuştur.² Eserin transkripsiyonlu neşrini merhum Doç. Dr. Ali Fehmi Karamanlıoğlu ile Andras Bodrogligeti birbirinden habersiz olarak hazırlamışlardır. Ancak A. F. Karamanlıoğlu'nun 1972 yılındaki ani vefatı üzerine merhumun eseri yayımlanamamıştır. Andras Bodrogligeti de hazırladığı metni bugüne kadar yayımlamamıştır. Atatürk Ünivesitesinden hocam Prof. Dr. Recep Toparlı eserin transkripsiyonlu metnini ve sözlük-dizinini 1988 yılında Atatürk Üniversitesi yayınları arasında neşretti.³

A. F. Karamanlıoğlu'nun eşi Suzan Karamanlıoğlu da 2005 başlarında eşinin eserini yayımlamak arzusunda bulununca Karamanlıoğlu'nun metnini Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya tarafından yayıma hazırlandı. *Mu'înü'l-mürîd* metninin bu yayımda kullanılan tıpkıbasımları için Prof. Dr. Mehmet Ölmez'in dijital kamera ile çektiği resimler kullanılmıştır.

Ben bu fotoğrafları gördüğüm zaman *Mu'înü'l-mürîd* yazmasının kapağında, sonudaki sahifelerde, zahriye ve haşiyelerde Türkçe Farsça ve Arapça olmak üzere bir çok kayıt gördüm. Bu kayıtlardan Türkçe olanları hocam Recep Toparlı daha önce eserinde yayımlamıştı.

Bu metin dışı kayıtları okurken resimlerin çok net olması sebebiyle Türkçe metinlerde farklı okuyuşlarda bulunabildim. O yüzden *Mu'înü'l-mürîd*'in metin dışı kayıtları aşağıda Türkçe, Farsça ve Arapça kayıtlar olmak üzere üç bölümde verildi.

Bahsettiğimiz Türkçe kayıtların bir kısmının (7 dörtlük) *Cevâhirü'l-esrâr* isimli bir Türkçe eserden alındığı anlaşılmaktadır. Geriye kalanların kaynakları

¹ Ebulgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime*, (Haz. Zuhâl Kargı Ölmez), Ankara 1996, s. 220.

² M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1926, s.343-344.; Zeki Velidi Togan, "Harezmi' Yazılmış Türkçe Eserler", *Türkiyat Mecmu'ası*, II, İstanbul 1928, s. 326.

³ *Mu'înü'l-mürîd*, Haz. Yrd. Doç. Dr. Recep Toparlı, Erzurum 1988, LXX+287+26 varak tıpkıbasım s.

hakkında herhangi bir kayıt düşülmemiştir. *Cevāhirü'l-esrār* hakkında bilgi veren bir kaynağa da bugüne kadar rastlanamamıştır.

Haşiyedeki Türkçe kayıtlar ile zaman zaman göze çarpan tek veya bir kaç kelime çıkımlar ise müstensihin eseri başka nüshalar ile karşılaştırması yanında bazı ilmî ve edebî gerekçelerle tashih yapmış olabileceğini de akla getirmektedir. Farsça ve Arapça metinlerin üzerinde de bu tip düzeltmelerle karşılaşmaktayız.

Arapça kayıtların okunup tercüme edilmesinde bana yardımcı olan Doç. Dr. Mehmet Yavuz ile Doç. Dr. Hüseyin Yazıcı'ya gönülden müteşekkirim. Kültürümüz için çok önemli olan bu eserin içinde yer alan bu kayıtların başka dillerde bile olsa eserin yazıldığı ve okunduğu bölgelerde etkili olan kültür muhitinin ve temayüllerin belirlenmesi adına önemli ipuçları taşıyacağını ve araştırmacıya faydalı olacağını düşünüyorum.

Türkçe Kayıtlar

1

¹Andağ rivāyet kılurlar kim Kutluğ Témür Bék medresesini kılurda bir kün namāz-ı dīgerni kazā kılip, peşimān kılip Şeyh Yahyā-yı Keşşāfī-din² su'āl kılmış kim ikindi namāzını kazā kıldım imdi niyyet néçük kılayım tise ol 'azīz aymış: aygıl, "namāzım kazā, yüzüm qara Allāhu Ekber." (35 /11a haşiyeye)

2

Murādım mürīddin zāhir érmes ol
Kerek sen 'Acem ya 'Arab müftī bol
Mürīddin çınok pāk muvaḥḥid murād
Hıṭay Hind Muğal As Urus Çerkes ol (34 /18a)

Cevāhirü'l-esrār

3

Mürīd bar kamuğ davā müşgīn kılır
Tek esrār u sırnıng atı-nı bulur
Aça birsün Allāh bu esrār anğar
Niçe birse Allāh nāsı qor bolur (35 /18b)

[*Cevāhirü'l-esrār*]

4

Ne kim bar kamuğ türlü şüret bırağ
Yağın bolğay anda ne kim ol irak
Açılğay sanğa sen-de cümle murād
Ne ḥacet bu kezmek cihān Şām 'Irāk (35 /18b)

Cevāhirü'l-esrār

5

Şüret at sîret tut taķı sırge öt
 amuę ikki-din keç taķı birge öt
 Bu yer kök taķı ‘Arş u Kürsî mekân
 Nâ-mahdûd maħall bar uşol yirge öt (42 / 22a)

Cevâhirü’l-esrâr

6

Sâlik-leręa ervâh dîv yol urur
 Nişâni ılır öz öziņge ğurûr
 ‘Âbidler ‘ibâdet ‘âlimler ‘ilim
 Bile körse özin fesâd bu turur (44 / 23a)

[Cevâhirü’l-esrâr]

7

Ne birle körer bolsa özin sâlik
 Şeyâtîne ervâh érür bil mâlik
 ‘İbâdet neçe köp ılır bolsa ol
 ‘Ucb birle bolur tamâmet hâlik (44 / 23a)

Cevâhirü’l-esrâr

8

Rumûz u işâret mürîdęa yeter
 ‘Aşık cümle işni rumûzun tapar
 Eyâ fehm u hâtır ‘aķıl maĝrûrı
 ‘Aşık bol bu cümle ħayâlât kiter (46 / 24a)

Cevâhirü’l-esrâr

9

Şeyâtîne ervâh bile bolsa er
 ılı bilmes ol bir ılıķda arâr
 Sâ’at âķil ol bil⁴ sâ’at dîvâne
 Sâ’at zâhid ol bil sâ’at zühd oyar (36 / 19a)

10

Ĥabîşe eger her kişi birle yar
 Bolur bolsa biliņg bolur kîne-dar
 arişmas kişiğe arişsa yaķîn
 Tutar ol udu ser⁵ ü baķmaz saņgar (36 / 19a)

⁴ Çıkmada *bir* şeklinde verilmiştir.

11

Namāz rüze tā'at telim köp kıılır
 Kamuğ-dın özini bu artuğ bilür
 Körer öz revişin kamuğdın 'ālī
 Biling uşbu 'ucbī esīri turur (36 / 19a)

12

Eger bolsa ervāh melekdin işi
 Bolur zıkr ü tesbīh 'ibādet işi
 Kiter uyku yimek fesād sözlemek
 Nişānı öz özini körmes kişi (36 / 19a)

13

Körer bolsa özin yakīn bil [aŋga]
 Hābīse karıştı nişān uş [saŋga]
 Hābīse karışur nişān körg[üzür]
 Kemişür kişiğe tükenmes [...ŋga] (36 / 19a)

14

Kerek erse maqşūd yörimek kerek
 Bağır köydürüben kılip kan yürek (40/21a çıkma)

15

Kerek erse maqşūd bu nefis kınağı
 Ni kim kıolsa birme anın sınağı (40/21a çıkma)

16

Āh tisem āhım içre Hū'sı bar
 Men-i zışt birle néme körklü hū'sı bār⁶ (50/1)

17

Bu ālemdin köz yumğu dostnı köreyim tisenğ
 Halk-dın horluğ-nı yut[ğu haqqa barayn tisenğ]⁷ (50/2)

Farsça Kayıtlar

Burada yalnızca iki manzume üzerinde müellifinin ismini görmekteyiz. Yazıların farklı hatlarla kaydedilmiş olması, bunların farklı kalemlerden belki de farklı zamanlarda yazılmış olduğunu düşündürmektedir. Zaman zaman yan-

⁵ Metinde *tīr* yazılı.

⁶ Dörtlüğün son iki mısraı yazma ciltlenip sayfeler tıraş edildiğinde kesilmiş.

⁷ Beyitin sonu yazma yeniden ciltlenip tıraş edildiğinde kesilmiş, ancak daha önce Ali Fehmi Karamanlioğlu tarafından Arap harfleri ile istinsah edilmiştir.

İşliklerle da karşılaşmamız bunların çok sıkı eğitim disiplininden geçmeyen halktan okuyucular tarafından kaydedilmiş olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Bu kayıtların önemi kitabın okunduğu çevrenin kültür haritasından küçük detaylar sunmasında olsa gerek.

1 / (00/1)

Serî': Müfte'ilün müfte'ilün Fâ'ilün

- + + - / - + + - / - + -

Ḥāk ṣud ān kes ki der-īn ḥāk zīst

خاک شد⁸ نا کس که درین خاک زیست

Ḥāk çī dāned ki der-īn ḥāk kīst

خاک چه داند که درین خاک کیست

“Bu toprak üzerinde yaşayan o kimse (artık) toprak oldu. Toprak, toprağın içinde(kendi içinde) kimin olduğunu nereden bilsin.”

2 / (00/2)

Serî': Müfte'ilün müfte'ilün Fâ'ilün

- + + - / - + + - / - + -

Her ḳademī fark-i melik-zāde'(ī)

هر قدمی فرق ملک زاده

Her varakī çihre-i şehzāde'(ī)

هر ورقی چهره زاده

“Adımımızı attığımız her yer bir sultan evlâdının başının üstü, (gördüğümüz) her bir varak da şerefli ve asil bir kimsenin çehresi(dir).”

3 / (00/3)

Remel: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- + - - / - + - - / - + -

Ān zi- nā-bīnāyī ez-rāh ūftād

آن زنا بینایی از راه اوفتاد

Īn du çeşm-eş būd der- çāh ūftād

این دو چشمش بود در چاه اوفتاد

“O, körlüğü sebebiyle yola gidemedi (yoldan düştü). Bunun ise iki gözü vardı (ama) kuyuya düştü.”

4 / (00/4)

Serî': Müfte'ilün müfte'ilün Fâ'ilün

- + + - / - + + - / - + -

Devlet-i gītī ki temennā kuned

دولت گیتی که تمنا کند

Bā ki vefā kerd ki bā mā kuned

با که وفا کرد که با ما کند

“Kim dünya devletini ister ki. O, (şimdiye kadar) kime vefâ etmiş ki bize etsin.”

5 / (00/5)

Hezec: Mefâ'ilün Mefâ'ilün fe'ülün

+ - - - / + - - - / + - -

Ḳadem der-nih ki çun refī resīdī

قدم در نه که چون رفتی رسیدی

Hemān pindār ki īn dih-rā ne-dīdī

همان پندار که این ده را نه دیدی

“Adımını at; çünkü gitmeye başladığın an ulaştın demektir. Farz et ki bu köyü hiç görmedin.”

⁸ “şud” kelimesi satırın üstünde çıkma şeklinde yazılmıştır.

6 / (00/6)

Remel: Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

++-- / ++-- / ++-- / ++--

Tu me-pindâr ki devrân heme yeksân guzered

تو میندار که دوران همه یکسان گذرد

Gâh der-vaşl gehî der-ğam-i hicrân guzered

گاه در وصل گهی در غم هجران گذرد

“Zamânın hep aynı şekilde geçeceğini sanma. Bazen kavuşma bazen ise ayrılık üzüntüsüyle geçer.”

7 / (00/7)

Remel: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

-+-- / -+-- / -+--

Ez bahârân key şevved sersebz seng

از بهاران کی شود سرسبز سنگ

*Hâk şev tâ gül bi-rüyed reng reng*خاک شو تا گل بروید⁹ رنگ رنگ

“Taş, baharların gelmesiyle nasıl yeşersin. Toprak ol ki (sende) renk renk çiçekler bitsin.”

8 / (00/8)

Mütekârip: Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün

+-- / +-- / +-- / +--

Heme çîz-râ tâ ne-cüyî ne-yâbî

همه چیز را تا نجویی نیا بی

Cuz in düst-râ tâ ne-yâbî ne-cüyî

جزا این دوست را تا نیا بی نجویی

“Her şeyi eğer aramazsan bulamazsın. Sadece dostu ancak bulduktan sonra ararsın.”

9 / (00/9)

Mütekârip: Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün

+-- / +-- / +-- / +--

Velîkin hevâ çun be-ğâyet resed

ولیکن هوا چون بغایت رسد

Şevved düstî ser be-ser düşmenî

شود دوستی سر بسر دشمنی

“Fakat heves sona erince, dostluk tamamen düşmanlığa dönüşür.”

10 / (00/10)

Hafîf: Fe'ilâtün mefâ'ilün fa'lün

++- / +-+- / --

Tu be- kıymet u rây-i du cihânî

تو بقیمت و رای دو جهانى

Çi kunem kadr-i hud ne-mî-dânî

چه کنم قدر خود نمی دانی

“Ne yapayım ki sen, dünyevî ve uhrevî olarak tuttuğun yol ve kıymetine rağmen kendi değerinin farkında değilsin.”

11 / (00/11)

Ahreb: Mef'ülü mefâ'ilün mefâ'ilün fa'

--+ / +-+- / +--- / -

Kem husb be-vakt-i şubh k'ender pey-i mâ-st

کم حسب بوقت صبح کاند ریپی ما ست

Hâbî ki kıyamet-eş buved bîdârî

خوابی که قیامتش بود بیداری

⁹ Mısra içide *bi-rüyî* şeklinde yazılı olan kelime, *bi-rüyed* şeklinde alta çıkma yapılarak düzeltilmiştir.

“Sabahları az uyu.Uyanma zamanı ancak kıyamet günü olan bir uyku bizim peşimizdedir.”

12 / (51/1)

Remel: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- + - - / - + - - / - + -

'Aql eger der-râh-i hâk reh-bîn bu(ü)dî

عقل اگر در راه حق ره بین بودی

Fahr-i Râzî râz-dân-i dîn bu(ü)dî

فخر رازی رازدان دین بودی

“Eğer (sadece) akıl doğru yolu bulmakta yeterli olsaydı, Fahr-i Râzî, dinin (gizli tutulmuş) sırlarına vâkîf olurdu.”

13 / (51/2)

Ahreb: Mef'ûlü mefâ'ilün mefâ'ilün fâ

- - + / + - + - / + - - + / -

Ger 'aql be-kûy-i düst reh-ber bûdî

گر عقل بکوی دوست ره بر¹⁰ بودی

În bes ki be-cây-i pây-hâ ser bûdî

این بس که بجای پایها سر بودی

Ger her şadefî sezâ-yi gevher bûdî

گر هر صدفی سزای گوهر بودی

Şad dâne güher (gevher) be custen-i zer bûdî

صد دانه گوهر بجستن زر بودی

“Eğer akıl dostun köyüne gitmek için kılavuz olsaydı bu, başların ayakların yerinde olması için yeterli olurdu (dostun köyüne baş üzerinde gidilirdi). Her sedef eğer inciye (içinde inci bulunmasına) layık olsaydı, yüzlerce inci (kendisi için) altın arardı.

14 / (51/3)

Ahreb: Mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilün fâ

- - + / + - - + / + - - - / -

Cefâ-yi tu bā vey kucā resed

جفای تو با وی کجا رسد¹¹

Murgî ki ber-ân kûh nişest u ber-ḥâst

مرغی که بر آن کوه نشست و برخاست

“Senin cefan o dağa konup kalkan öyle bir kuşa nasıl ulaşsın.”

15 / (51/4)

Remel: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- + - - / - + - - / - + -

Li-Şeyḥ 'Aṭṭār rahimehullāh

لشیخ عطار رحمه الله

Ber-guz'er zîn ḥāk-dân-i ḥalḲ-ḥār

برگذر زین خاک دان خلق خوار

Ber-guz'er zîn şuret-i nā-pāy-dār

برگذر زین صورت نا پای دار

Ve'r ne dünyā zūd murdār-et kuned

ورنه دنیا زود مردارت کند

Gunde-ter ez-ḥiṣ şad pār-et kuned

گنده تر از خیش صد پارت کند

Çiṣt dünyā āsyāb-i ḥırṣ u āz

چیست دنیا آسیاب حرص و آز

Mānde ez-Fir'avn u ez-Nemrūd bāz

مانده از فرعون و از نمروود باز

¹⁰ “rehber” kelimesi bitişik yazılması gerekirken ayrı yazılmıştır. “reh bi-rebûdî” şeklindeki bir okunuş anlamca uygun olsa da کافی dikkate alındığında uygun düşmemektedir.

¹¹ Burada görülen aşırı vezin bozukluğu, mısradaki eksiklik bulunduğu kanaatini uyandırmaktadır.

Çişt dünyā çün pulī bi-gz̄er zi-vey
 Ve'r ne lertzān kerde dest hem pā vu pey
 Ger der-īn reh ender āyī yek demī
 Hayret-i cān-sūz bīnī 'ālemī
 Rāh īn-est u diḡer h̄ud rāh nīst
 Hiç dilī z-īn rāz-i mā āgāh nīst

چيست دنيا چون پلی بگنرزوی
 ورنه لرزان کرده دست هم پای و پی
 گردین ره اندرایی یک دمی
 حیرت جان سوزیننی عالمی
 راه اینست و دیگر خود راه نیست
 هیچ دلی زین راز ما آگاه نیست¹²

Şeyh Attâr'dan . Allâh, ona rahmet etsin:

“Halkı hor eden bu çöplük yerden vazgeç.

Bu geçici, aldatıcı görüntüden, suretten vazgeç.

Yoksa dünya seni çabucak pis, murdar eder.

Saban demirinden daha sert bir şekilde seni yüz parçaya ayırır.

Dünya nedir ki... Hırs ve arzular değirmenidir.

Firavun ve Nemrut'tan da geriye kalmış, onlara da vefa göstermemiştir.

Dünya nedir ki... Bir köprü gibi üzerinden geç git.

Yoksa (o senin) elini, ayağını ve damarlarını titretir.

Eğer bir an olsun bu yola girersen, bütün bir âlemi can yakan bir hayretten ibaret olarak görürsün.

Yol budur ve başka bir yol da yoktur.

Ve hiçbir gönül bizim bu sırrımızdan haberdar değildir.

16 / (51/5)

Remel: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Li-Mevlânâ Celâleddîn rahîmehullâh

‘Âkil ender biş u noqşân ne-ngered

Z-ân k(i) her du hem-çu silī bi-gz̄ered

Hāh şāfī hāh silī tūre-rūy

Çün ne-mī-pāyed demī ez-vey me-gūy

Enderīn ‘ālem hezārān cānver

Mi-ziyed h̄uş-'ayş bī-zīr u zeber

- + - - / - + - - / - + - -

لمولانا جلال الدين رحمه الله

عاقل اندریش و نقصان ننگرد

زانک¹³ هر دو همچو سیلی بگذرد

خواه صافی خواه سیلی تیره روی

چون نمی پاید دمی از وی مگوی

اندرین عالم هزاران جانور

می زید خوش عیش بی زیر و زیر¹⁴

¹² Attar'ın *Mantuku't-tayr*'ında bu parçanın sadece bir beytini (3. beyit) bulabildik. Bu beytin ilk mısraındaki “âsyâb” kelimesi, “âşyân” şeklinde, ikinci mısraındaki “ve” bağlacı ile “ez” eki bitişik olarak “v'ez” şeklinde yazılmıştır. Attar, *Mantuku't-tayr*, (Haz. M. Rızâ-yi Kettânî, İntişârât-i Suhan, [Tahrân], hş. 1383, s.323, b. 2064.

¹³ Bu kelimenin sonunda h harfi bulunması gerekirdi.

¹⁴ İkinci beyitte “şâfî” şeklinde olan kelime *Mesnevi*'de “sâf u” olarak geçmektedir. Bu beytin kafiye taşıyan “rūy” ve “me-gūy” kelimelerinin de “rū” ve “me-gū” yazıldığı görülmektedir. M. Celâleddîn-i Rûmî, *The Mathnavi*, (Haz. Reynold A Nicholson, Hermes, Tahrân, 2003, c. 1, s.104.

Mevlânâ Celâleddîn'den. Allâh, ona rahmet etsin:

“Akıllı olan, aza ve çoğa bakmaz.

Çünkü her iki hâl de bir sel gibi geçip gidecektir.

İster temiz (bir şey), ister karanlık yüzlü bir sel olsun, bir an beklemeyeceğine göre ondan bahsetme.

Bu dünyada binlerce canlı iyi bir şekilde yaşar ve onlarda hiç ast üst, yükseklik ve aşağılık (problemi) yoktur.

17 / (52/1)

Remel: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- + - - / - + - - / - + - - / - + - -

Serv-i kıddet çun süy-i bustân hîrâmîden
girift

سرو قدت سوی بستان چون خرامیدن گرفت

Yâsemîn dîd ân kad u ber-hîş lerzîden
girift

یا سمین دید آن قد و برخویش لرزیدن گرفت

Çunki ber-'azm-i temâşâ süy-i bustân
âmedî

چون که برعزم تماشا سوی بستان آمدی

Bâgbân rüy-i tu dîd terk-i gul çîden girift
Der-dilem her geh hıyâl-i ân leb u den-
dân guzeşt

باغبان روی تو دید ترک گل چیدن گرفت
دردم هرگه خیال آن لب و دندان گشت

Der-hemân dem durr-i la'l ez-dîde bārî-
den girift

درهمان دم درلعل از دیده باریدن گرفت

Dem be-dem bisyâr mî-bâyed zeden
ney-râ ki ū

دمبدم بسیار می باید زدن نی را که او

Her kucâ dem zed zi-dest-i düst nâlîden
girift

هر کجا دم زد دست دوست نالیدن گرفت

Muhtesib der-bezm-i rindân âmed u rüy-i
tu dîd

محتسب دربزم رندان آمد و روی تو دید

Terk-i dîn kerd (u) çu 'İşmet bâde nüşî-
den girift

ترک دین کرد (و) چو عصمت باده نوشیدن گرفت

“Servi gibi boyun gül bahçesine doğru salınmaya başlayınca yasemin çiçeği o boyu görerek kendi kendine titremeye başladı. Bahçıvan senin yüzünü gördü ve çiçek toplamayı (budamayı) bıraktı. Çünkü sen gezinti maksadıyla gül bahçesine doğru geldin. Ne zaman ki onun dudağını ve dişini hayal ederim o an inci gibi la'ller (kanlı göz yaşları) gözümden dökülmeye başlar. Neyi her zaman çok vürmek (çalmak) lazım. Çünkü o, üflediği (dem vurduğu) her yerde dosttan şikayet etmeye başladı.¹⁵ İnsanları günahattan men eden kişi rindlerin meclisine gelerek senin yüzünü görünce din değiştirerek İsmet gibi şarap içmeye başladı.

¹⁵ Tevriye sanatı kullanıldığı için beyti şöyle de tercüme etmek mümkündür: “Neyi ard arda çokça üfleyerek çalmak lâzım. Çünkü o, çalındığı (inlediği) her yerde dosttan şikâyet etmeye başladı.”

18 / (52/2)

Ahreb: Mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü Fe'ül

- - + / + - - + / + - - + / + -

Rübâ'î

رباعی

İkrâr mî-kunem ki men hiç kes-em

اقرار می کنم که من هیچ کنم

Ve'z hiç kesân nîz besî mände pes-em

وز هیچ کسان نیز بسی مانده پسم

Ân dem ki der-uftem nefesem der-nefes-em

آندم که در افتدم (افتم) نفسم در نفسم

Ey tu kes-i bî-kesân be-feryâd-res-em

ای تو کسی (کس) بی کسان بفریاد رسم

“Kabul ediyorum ki ben hiç kimseyim. “Hiç kimse” olanlardan çok daha geri kalmışım. Ey kimsesizlerin kimsesi, nefes nefese yıkıldığım o anda feryadımı duyarak yardımına gel .”

19 / (53/1)

Recez: Müfte'lün mefâ'ilün müfte'lün

- + + - / + - + - / - + + - / + - + -

mefâ'ilün

Tâ tu nigâh mî-kunî kâr-i men âh kerd-en-est

تا تو نگاه می کنی کار من آه کرده نست

Dûd ber-âmed ez-dilem ân çi nigâh kerd-en-est

دود بر آمداز دلم آنچه نگاه کرده نست

“Sen baktıkça benim işim ah etmek oluyor. Kalbimden duman çıktı, o nasıl bir bakıştır öyle.

Arapça Kayıtlar

Arapça kayıtlarda da yine farklı hatlar kendini göstermektedir. Burada Farşça kayıtlardan farklı olarak nazmın yanında nesirle de karşılaşmaktayız.

1 / (00/1)

Eteytu bi-a'mâlin kibâhin rediyetin

اتیت باعمال قباح ردیة

Ve lem era(er?) maḥlūkan cenâ ke-cinâyeḥi

ولم ارمخلوقا جنی کجنا یتى

“Kötü, rezil işler yaptım. Benim işlediğim suçu işleyen bir mahluk göremedim.”

2 / (00/2)

“Ve fînâ Resûlullâhi yetlû kitâbehû:

وفینا رسول الله یتلو کتابه

İz'en-şakka ma'rûfun mine'l-fecri sâti'u.

اذا انشق معروف من الفجر سا طع

Erâne'l-hüdâ ba'del-'umyi. Fe-ḫulûbunâ

رانا الهدی بعدا لعمی فقلوبنا

Bihî mûḫinâtun enne mâ ḳâle vâḳi'u.

به موقنات ان ما قال واقع

Yebîtu fî-cenbihî 'an firâşihî

ییبیت فی جنبه عن فراشه

İzâ isteşkalet bi'l-kâfirîne mezâci'u.

اذا استتقلت بالکافرین مضاجع

“Fecir vakti güzel bir söz yarılıp çıktığında ortalığı aydınlatır. Resûlullah aramızda bize (Allah'ın) kitabını okur. Sonra da dedi ki: Allah (c.c.) körlükten sonra bize hidayet verdi. Gerçeği söylediğinde kalplerimiz onunla mutmaindir. Kafirilere yatacak yerleri dar geldiği zaman o, (Resulullah) yan yatarak sabahlar.

3 / (00/3)

*El- 'iş k u ve 'l-iflâsu ve 'l-ḥarbu**Feyâlehâ küllühâ 'acabu**İzâ zehebe 'l-'itâbu fe-leyse vuddu**Ve yebka 'l-vuddu mâ bakiye 'l-'itâbu**İzâ 'akede 'l-każâ'u 'aleyke 'akden**Fe-leyse 'aleyhi illle 'l-każâ'u*

العشق والافلاس والحرب

فيها كلها عجب

اذا ذهب العتاب فليس ود

ويبقى الود ما بقى العتاب

اذا عقدا لقضا عليك عقدا

فليس عليه الا القضاء

“Aşk, savaş ve iflasın hepsi acayıptir. Kınama olmazsa sevgi olmaz. Kınama olduğusürece sevgi kalır. Kaza (kader) senin önüne bir engel koyarsa (seni bir şeyle bağlarsa) ona (boyun eğmekten) başka çare yoktur.”

4 / (00/4)

*Ḳāle Bilāl :**Elā leyte şî'rî hel ebîtenne leyleten**Bi-vâdin ve ḥavli İzhîru ve Ḥalîlu*

قال بلال:

اللايت شعري هل ابينتن ليلة

بواد و حولى ازخروخليل

“Bilal dedi ki: Ah ne olaydı da İzhir ve Halil arasındaki vadide bir gece geçire bilseydim.”

5 / (51/1)

*Er-rukûn el-meylû 'l-yesîru. İle 'l-lezîne zaḷemu**Ey ile 'l-lezîne vucide minhûmü'z-zulmu ve**in ḳalle**Terâcim*

الركون الميل اليسير الى الذين ظلموا

الى الذين وجد منهم الظلم وان قل

ترجم¹⁶

“Rukûn, hafif meyil. Zulmedenlere, yani kendilerinde az da olsa zulüm bulunan kimselere meyletmek.”

6 / (51/2)

*İ'tişâmu 'l-verâ bi-mağfîretike**'Aceze 'l-vâşifüne 'an şifatike**Tüb 'aleynâ fe-innenâ beşerun**Mâ 'arefnâke ḥaḳḳa ma 'rifetike*

اعتصام الورى بمغفرتك

عجز الواصفون عن صفتك

تب علينا فاننا بشر

ما عرفناك حق معرفتك

“Herkes Senin bağışlamana sarıldı. Vasfediciler, senin sıfatını vasfetmekten aciz kaldılar. Tevbemizi kabul et; çünkü biz insanlarız. Seni hakkıyla tanıyamadık.”

7 / (51/3)

Ḳāle Ebū 'Ali raḥimehullāh:

قال ابوعلی رحمه الله:

¹⁶ Hûd sûresi 113. ayetiyle ilgili bir açıklama olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgi kısaca *Teracim* olarak zikredilen bir eserden alınmış olsa gerek. Söz konusu ayetin meali şöyledir: “Zâlimlere meyletmeyin. Yoksa ateş size de dokunur. Sizin, Allah'tan başka dostunuz yoktur. Sonra size yardım edilmez.”

Len Taḥlişe'n-nefsu 'ani'd-dereke bi-mā
 İltefetet ilā kıylin ve kâlin ve münākāşetin ve
 cidâlin ve infa'alet bi-ḥâlin min el-aḥvâli
 maḳâlin ev fi'âlin.

لن تخلص النفس عن الدرك بما التفتت
 إلى قيل وقال و مناقشة وجدال وانفعلت
 بحال من الاحوال مقال او فعال.

“Ebû Ali dedi ki -Allah ona rahmet etsin-: Nefis asla kıyıl u kâlden (Boş söz, dedikodu), münakaşe, kavga , söz veya davranış gibi şeylerden el çekmedikçe alçaklıktan asla kurtulamaz .”

8 / (53/1)

Naşibu'l-fetâ fi'r-rav'i şemmun ve nazartun.
Ve ma'r-ra'yu illâ min-tibâ'i'î-behâyim (behâ'im).

نصيب الفتى فى الروض شم ونظرة
 وما الرعى الامن طباع بهاييم

“Yiğidin bahçeden nasibi koklamak ve seyretmektir. Otlamak ise hayvanlara mahsustur.”

9 / (54/1)

Te'emmel fî dünyâke mâ dümde sâlimu
Ve cehdüke en tes'â bi-kesbi'l-ganâyimi
Fema'd-dehrü illâ şibhün fi-zâyili
Ve leyse sive'l-Ḥallâki bâkin ve dâyimi
Felâ büdde li'l-cem'i'l-gafîri teferruḳu
'Areftü bihâ Rabbî bi-fesh'i'l-'azâyimi

(تأ) تاء مل فى دنياك ما دمت سالم
 وجهدك ان تسعى بكسب الغنايم
 فما الدهر الا شبه فى زایل
 وليس سوى الخلاق باقى و دايم
 فلا يد للجمع الغفير تفرق
 عرفت بها ربى بفسخ الغرايم (العزائم)

“Sağlıklı olduğun sürece dünyanı düşün. Ganimet kazanmaya gayret göster. Felek, yok olmakta olan bir gölgeden başka bir şey değildir. Yaratıcıdan başka kalıcı ve dâim olan hiç kimse yoktur. İnsanlar bir gün dağılacaklardır. Ben, Rab-bimi tanıdım. O, kararları bozucudur.